

Rozpad ZSRR

Część 4: Reinterpretacja po dwudziestu latach

Pod redakcją Anny Jach i Michała Kuryłowicza

ROSJA
Wczoraj, dziś i jutro
Polityka - kultura - religia

Pod redakcją Mieczysława Smolenia, Joachima Dieca i Anny Jach

Tom 5

ROZPAD ZSRR

i jego konsekwencje dla Europy
i świata

Część 4

Reinterpretacja po dwudziestu latach

Pod redakcją Anny Jach i Michała Kuryłowicza

Kraków 2012

Copyright by individual authors and Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012

Recenzent:
Grzegorz Mazur

Opracowanie redakcyjne:
Wiktoria Kudela-Świątek
Adam Świątek

Korekta:
Monika Łojewska-Ciępka

Skład:
Agnieszka Kluzik

Projekt okładki:
Emilia Dajnowicz

Na okładce wykorzystano ilustrację autorstwa Magdaleny Diec

Książka dofinansowana przez
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego
oraz Towarzystwo Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego

Publikację wydano w dwóch wersjach: drukowanej i elektronicznej.
Pierwotną jest wersja drukowana

ISBN 978-83-7638-253-1

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 012 431-27-43, 012 663-11-67
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

Reinterpretacja po dwudziestu latach. Od redakcji	7
Wstęp	11
ROSJA POLITYCZNA – REINTERPRETACJA WŁASNEJ TOŻSAMOŚCI	
Mikołaj Banaszek	
O symbolach, uroczystościach i wychowaniu patriotycznym w Rosji	23
Daria Janowiec	
Społeczeństwo i państwo w <i>Podstawach Nauki Społecznej Rosyjskiej Cerkwi</i> <i>Prawosławnej</i>	39
Piotr Grochowski	
Tożsamość muzułmańska Tatarów w Federacji Rosyjskiej po rozpadzie ZSRR.....	51
Леонид Сморгунов	
Марксизм в постсоветской России	73
Katarzyna Walasek	
Upadek ZSRR jako czynnik katalizujący rozwój rosyjskich koncepcji geopolitycznych	93
KULTURA ROSYJSKA W ZMIENIONEJ RZECZYWISTOŚCI	
Małgorzata Flig	
Prywatna wizja upadku ZSRR. <i>Anna od 6-18</i> Nikity Michałkowa	107
Radosław Sławomirski	
Wpływ poezji bardów rosyjskich na kształtowanie postaw wolnościowych u schyłku Związku Radzieckiego	121
Kamil Szybalski	
Ludmiła Ulicka – <i>Medea i jej dzieci</i> . Powrót do wartości uniwersalnych i tradycji kulturowej w Rosji po 1991 roku	139
Anna Kadykało	
Nowe oblicze dzieciństwa jako skutek zmian społecznych po upadku ZSRR.....	151
Justyna Mirońska	
Nowe oblicze Rublowki jako jedna z konsekwencji przemian społecznych po upadku Związku Radzieckiego	171

OBSZAR POSTRADZIECKI – NIEUSTAJĄCA TRANSFORMACJA

Łukasz Jabłoński

Uwarunkowania wzrostu gospodarczego w posocjalistycznych krajach Europy
i WNP po 1989 roku..... 193

Magdalena Bierowiec

Stosunki między WNP i UE oraz ich wpływ na relację UE – Federacja Rosyjska 217

Olga Adamczyk

Partnerstwo Wschodnie wobec polityki Federacji Rosyjskiej na obszarze
postsowieckim..... 229

Ivan Pankevych

Kształtowanie się doktryny prawa wyborczego w postradzieckiej Ukrainie..... 247

Marek Włodarczyk

Naddniestrzańska Republika Mołdawska jako przykład dążeń separatystycznych
na obszarze byłego ZSRR..... 259

Zbigniew Rokita

Historia konfliktu karabaskiego w okresie sierpień 1987 – czerwiec 1988 roku
oraz wpływ upadku Związku Radzieckiego na jego rozwój 275

Paweł Słoń

Demokracja w Azji Środkowej, Mongolii i na Zakaukaziu. Doświadczenia
i perspektywy 295

EUROPA – ŻYCIE BEZ ŻELAZNEJ KURTYNY

Anna Kuczyńska

Następstwa rozpadu ZSRR dla polityki Francji wobec Europy Środkowej..... 317

Monika Banaś

Rewizja polityki bezpieczeństwa międzynarodowego państw nordyckich.
Wybrane aspekty..... 333

Magdalena Malik

Obecność i wycofanie wojsk radzieckich z Dolnego Śląska..... 351

Kinga Nędza-Sikoniowska

Pałac Kultury i Nauki w semiosferze Warszawy dwadzieścia lat
po upadku ZSRR..... 361

Biogramy Autorów..... 377

Rozpad ZSRR

Część 4: Reinterpretacja po dwudziestu latach

Pod redakcją Anny Jach i Michała Kuryłowicza

Reinterpretacja po dwudziestu latach

Od redakcji

8 grudnia 1991 roku w białoruskiej Wiskuli na terenie Puszczy Białowiejskiej, nieopodal granicy z Polską, doszło do podpisania aktu, którego skutki znacząco wpłynęły na losy narodów jednego z największych mocarstw w dziejach świata – Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, a także na losy obywateli wielu państw ościennych.

Problematyka upadku ZSRR i powstawania na jego gruzach nowej formy państwowości podejmowana była w wielu krajach w licznych publikacjach, które ukazywały się po wielkiej przemianie. Do najbardziej znanych opracowań rosyjskich należy diagnoza Jegora Gajdara¹, a z książek, które ukazały się poza Rosją, dużą popularność zyskało m.in. *Zmartwychwstanie* Davida Remnicka². W Polsce cykl większych publikacji na temat początkowych faz epoki postradzieckiej podejmuje między innymi monografia Włodzimierza Marciniaka *Rozgrabione imperium*³. Opracowania te dotyczą przede wszystkim samego procesu dezintegracji ZSRR oraz wczesnego stadium budowy nowej rzeczywistości.

Dwie dekady, które minęły od czasu owych brzemiennej w skutkach wydarzeń z początku lat 90. XX w. wcale nie zmniejszyły zainteresowania wielką katastrofą, o czym świadczyć może chociażby wydana w 2011 r. książka Aleksandra Szewiakina pt. *Jak zabito ZSRR?*⁴ Konieczność szerszego spojrzenia na problem rozpadu czerwonego imperium skłoniła grono rosoznawców Uniwersytetu Jagiellońskiego do podjęcia wyzwania reinterpretacji zarówno samego rozpadu Związku Radzieckiego, jak i jego daleko idących konsekwencji. Akces do tego przedsięwzięcia zgłosiło wielu uczonych ośrodków naukowych

---

¹ Е. Гайдар, *Гибель империи. Уроки современной России*, Москва 2006.

² D. Remnick, *Resurrection. The Struggle for a New Russia*, New York 1998.

³ W. Marciniak, *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2001, *Arkana Historii*.

⁴ А. Шевякин, *Как убили СССР. „Величайшая геополитическая катастрофа”*, Москва 2011.

z Polski i zagranicy, m.in. z Rosji, Ukrainy, Niemiec, Turcji, Czech, Portugalii, Słowacji i Danii. Wszystkim, którzy przyłączyli się do naszej inicjatywy, wyrażamy wdzięczność i uznanie. Fakt, że uczeni z tak wielu znaczących ośrodków akademickich zarówno polskich, jak i zagranicznych, wyrazili zgodę na udział w ponownym odczytaniu treści i sensu procesu, który zainicjowany został na przełomie lat 80. i 90. XX w., pozwala żywić nadzieję na znaczące poszerzenie dotychczasowego dorobku interpretacyjnego.

Niniejsza monografia stanowi zatem owoc pracy wielu uczonych, reprezentujących różne szkoły badawcze oraz bardzo zróżnicowany dorobek i doświadczenie, stąd jej merytoryczny kształt w kwestiach szczegółowych może nie zawsze wydawać się w pełni koherentny. Pozostaje jednak nadzieja, że wspólny cel „reinterpretacji po dwudziestu latach” przebijają w jej strukturze i ogólnym wydźwięku. Chodziło bowiem nie tyle o stworzenie linearnego konstruktów, lecz raczej o ukazanie wielowymiarowego procesu w różnych aspektach tematycznych. Stąd też obok kluczowych dla niniejszego projektu analiz stosunków podmiotów powstałych po rozpadzie ZSRR znaleźć można studia dotyczące wewnętrznej transformacji ustrojowej krajów spoza granic dawnego ZSRR, a nawet próbę reinterpretacji o charakterze kulturowym.

Rozpad Związku Radzieckiego, będący przyczyną fundamentalnej transformacji struktury ładu międzynarodowego i skutkujący dużymi zmianami na światowym rynku gospodarczym, spotkał się z różnorodnymi ocenami uczonych, analityków, publicystów i polityków. Najlepiej jednak zapamiętano słynny *passus* pochodzący z orędzia prezydenckiego Władimira Putina, wygłoszonego 25 kwietnia 2005 r. przed Zgromadzeniem Federalnym:

Rozpad ZSRR był nie tylko największą katastrofą geopolityczną XX wieku, ale również prawdziwym dramatem dla Rosjan. Miliony naszych rodaków znalazły się poza granicami Rosji, oszczędności obywateli straciły na wartości, stare ideały zostały zburzone⁵.

Skutki „największej geopolitycznej katastrofy XX wieku” rozpatrywać można na wielu płaszczyznach, jednak w naszym projekcie ograniczymy się do trzech. Po pierwsze upadek ZSRR pobudza do refleksji nad geopolitycznym trwaniem eurazjatyckiego imperium. W 1922 r. dawną Rosję – już nie tylko materialnie, ale i formalnie – zastąpił Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. W 1991 r. został on rozwiązany, ale na zdecydowanej większości jego imponującego rozmiarami terytorium rozciąga się nadal rozległe rosyjskojęzyczne państwo ze stolicą w Moskwie. Można zatem mówić o fenomenie

---

⁵ Послание Федеральному Собранию Российской Федерации, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml, odczyt: 15 X 2011.

oczywistego dziedzictwa w sensie geopolitycznym i prawnym. Rodzi się zatem naturalne pytanie o miejsce współczesnej Rosji w historycznym ciągu rozwoju państwowości na terytoriach eurazjatyckich, o jej fundament ideowy i funkcjonalny oraz o jej perspektywy gospodarcze i społeczne.

Rozpad ZSRR spowodował jednak także powstanie szeregu państw, których geopolityczny status tworzył się niejako *ad hoc*. Wraz z Rosją weszły one w skład Wspólnoty Niepodległych Państw, która na mocy układu białowieskiego powołana została w celu wtórnej, jakościowo i prawnie odmiennej integracji obszaru postradzieckiego. Ponieważ w przeszłości teren ten albo wcale nie cieszył się niepodległością, albo pozostawał w zupełnie odmiennych od dzisiejszych formach państwowości, szczególnie interesujące wydaje się, w jakim stopniu nowopowstałe państwa mogą poszczycić się wzrostem wewnętrznej stabilności i umocnieniem pozycji międzynarodowej.

Upadek komunizmu w Europie spowodował wreszcie powstanie całkowicie nowej sytuacji na arenie międzynarodowej, w szczególności zaś na Starym Kontynencie, gdzie struktury świata euroatlantyckiego wchłonęły dawnych sojuszników ZSRR. Wstrząs miał jednak charakter jeszcze bardziej fundamentalny, doszło bowiem do dezintegracji ładu binarnego i społeczność międzynarodowa musiała odnaleźć się w sytuacji poszukiwania nowego porządku we współczesnych stosunkach międzynarodowych, w których karty rozdawane są nie tylko przez obóz zwycięzcy zimnej wojny, ale i przez coraz bardziej skuteczne potęgi wschodzące.

Wskazane aspekty konsekwencji upadku ZSRR stara się odzwierciedlić struktura naszego projektu. Tom pierwszy poświęcony został zatem przemianom, które zaszły na obszarze głównej spadkobierczyni czerwonego imperium – Federacji Rosyjskiej – w aspekcie geopolitycznym, kulturowym, społecznym, gospodarczym, religijnym i prawnomiędzynarodowym. Tom drugi omawia problematykę pozostałych krajów, wchodzących uprzednio w skład ZSRR, które w jakiegokolwiek formie znalazły się w gronie Wspólnoty Niepodległych Państw, zaś trzecia część naszej monografii traktuje o międzynarodowym wymiarze następstw dezintegracji ładu zimnowojennego. Tom czwarty, zamykający całość projektu, zawiera teksty podsumowujące transformację ustrojową, przebudowę systemu międzynarodowego oraz przemiany kulturowe, dla których punktem wyjścia był rozpad ZSRR.

Większość rozdziałów wszystkich tomów pochodzi od autorów polskich. W przypadku rozdziałów napisanych przez uczonych reprezentujących zagraniczne ośrodki naukowe i analityczne zachowano oryginalne (angielską, rosyjską i niemiecką) wersje językowe tekstu. Może to sprawiać wrażenie pewnego zaburzenia koherencji całości tomu czy ewentualnego utrudnienia w odbiorze przez czytelnika polskiego. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że tematyka książki dotyczy konsekwencji upadku imperium tak czy inaczej rosyjskojęzycznego oraz że języki angielski (jako *lingua franca* świata naukowego) i niemiecki

(jako język strategicznego partnera Polski) są w naszym kraju dobrze znane, postanowiliśmy pozostać przy wersjach oryginalnych, które lepiej zachowają właściwe intencje i subtelności myślenia autorów. Uogólnienia dokonane we wstępach do poszczególnych tomów oraz w zakończeniu należy traktować raczej jako swego rodzaju kierunkowskazy, propozycje interpretacyjne niż jako wyczerpujące syntezy zagadnienia, co, mamy nadzieję, zostanie nam, podobnie jak inne niedoskonałości naszej monografii, wybaczone.

Mieczysław Smoleń

Joachim Diec

Anna Jach

Michał Kuryłowicz

Michał Lubina

W serii *Rosja wczoraj, dziś i jutro. Polityka – kultura – religia* pod redakcją Mieczysława Smolenia, Joachima Dieca i Anny Jach ukazały się:

1. Jach Anna, *Rosja 1991-1993. Walka o kształt ustrojowy państwa*, 2011.
2. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata, cz. 1: Federacja Rosyjska*, red. Anna Jach, 2011.
3. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata, cz. 2: Wspólnota Niepodległych Państw*, red. Mieczysław Smoleń i Michał Lubina, 2011.
4. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata, cz. 3: Kontekst międzynarodowy*, red. Joachim Diec, 2011.